

چشم انداز تاریخی زبان و ادبیات ارمنی

آندرانیک سیمونیان^۱

از نیمه دوم قرن هیجدهم و به دنبال رشد کمی و کیفی علوم مختلف در اروپا، زبانشناسی نیز مورد توجه اهل فن واقع شد. به ویژه مشترکات موجود بین اقوام آسیا و اروپا مبنای بررسی و پژوهش در این پهنه بود. تا نیمه دوم قرن نوزدهم زبانهای مختلف این دو قاره در محدوده علمی ای به نام هند و اروپایی - پژوهش شدند. این علم بعدها تحت عنوان علمی زبانشناسی علمی - تطبیقی معرفی شد به جز خانواده هند و اروپایی، به کشف خانواده های دیگر در دنیا پرداخت.

محققین اولیه زبانشناسی تاریخی - تطبیقی که مشترکات واژگانی را مبنای کار خود قرار داده بودند، زبان ارمنی را به واسطه وام واژه های بسیار آن از زبانهای ایرانی به عنوان گویشی از این زبان معرفی نمودند. بعدها محققین برجسته ای همچون هیوبشمن با مطالعه و بررسی نظام آوایی، ذخیره واژگانی و دستور زبان ارمنی به این نتیجه رسیدند که این زبان یکی از شاخه های مستقل خانواده هند و اروپایی در کنار زبان هندی، ایرانی، یونانی، رومانو - اسلاوی و... است.

تحقیقات بعدی نشان داد که زبان ارمنی ۹۲۷ واژه را از زبان مادر یعنی هند و اروپایی به عنوان میراث اصلی با خود دارد. افراد این قوم به دنبال فروپاشی اولیه قوم هند و اروپایی (از هزاره ششم تا پنجم پیش از میلاد) به محل کنونی زیستی خود، یعنی فلات ارمنستان رفته با ساکنین بومی این سرزمین ابتدا وارد جنگها فرسایشی شده و سپس با امتزاج و ترکیب با آنها حدود هزاره سوم پیش از میلاد نوع اتنیک - جدید - آرمین - یا آنگونه که خود می خوانند، های؛ را به وجود آورده ند. این نوع جدید حاصل ترکیب پاره های قوم هند و اروپایی و ساکنین فلات ارمنستان، یعنی نایبری ها، هایاسا، هیتی ها و دیگران بود. در باره اورارتوها بحث فراوان علمی مطرح است. ترکیب آنها در قوم ارمنی نیز بدون تردید است. برخی مسایل جزئی در دست بررسیهای علمی قرار دارد.

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

ارمنیان در سال ۳۰۱ میلادی به عنوان اولین کشور در جهان مسیحیت را به عنوان دین رسمی دولتی پذیرفتند. زبان ارمنی نیز از سال ۴۰۶ میلادی که الفبای مستقل آن تحت توجهات شاه اشکانی ارمنستان به نام ورام شاپوه (بهرام شاهپور) و رهبر مذهبی ساهاک پارتی به وسیله دانشمندی به نام مسروپ ماشتوتس . به وجود آمد و وارد دوران نوشتاری خود شد.

این امر به ما امکان می دهد که بر اساس ادبیات مکتوب ۱۶۰۰ ساله در باره این زبان مطالعه و قضاوت کنیم. زبان ارمنی به لحاظ تاریخی سه دوره را از سر گذرانده است. دوره اول، زبان گراپار که از ۴۰۶ میلادی تا قرن هفدهم به طول انجامیده است. دوره دوم ارمنی میانه که از قرن دوازدهم با شکل گیری دولت ارمنستان غربی در منطقه سیلیسیه در سواحل منتهی الیه شمال شرقی دریای مدیترانه رسمیت یافت و تا قرن شانزدهم به موازات زبان گراپار کاربرد داشت و دوره سوم ارمنی معاصر که از قرن هفدهم تا کنون مورد استفاده است و تا پایان نیمه اول قرن نوزدهم به زبان کتابت تبدیل شد.

در ارمنستان شرقی بر اساس گویش آارات و در ارمنستان غربی بر اساس گویش قسطنطنیه دو گونه ادبی زبان ارمنی شرقی و شاخه زبان ادبی ارمنی غربی به وجود آمدند. این زبان از سال ۱۹۱۸ میلادی به زبان رسمی دولتی در کشور ارمنستان تبدیل شد و تا کنون بسط و توسعه فراوان یافته است. همچنین یکی از تحقیق شده ترین زبانهاست و در بیشتر علوم اصطلاحات، واژگان و ترکیبات مورد نظر را به وجود آورده و به کار بسته است. امروزه در جمهوری ارمنستان، جمهوریهای شوروی سابق و بیش از ۷۰ کشور دیگر در جهان میلیونها نفر به این زبان سخن می گویند. یعنی زبان ارمنی در حال حاضر چه به عنوان زبان علم و ادب، یا به عنوان زبان دولتی و دیوانی و چه به عنوان زبان مادری و خانگی کاربرد وسیعی دارد.

به واسطه نقل و انتقالات خواسته و یا ناخواسته این قوم، زبان ارمنی گویشها و لهجه های متعددی داشته و دارد. بر اساس تقسیم بندی یکصد خصیصه ای آکادمیسین گئورگ جاهوکیان . تا کنون ۴۴ گویش و ۱۲۴ لهجه این زبان در نقشه گویش شناسی جای گرفته اند که یک گویش و ۴ لهجه از این تعداد، پژوهشی در تز دکترای اینجانب با نام .ایران مرکزی یا منتهی الیه جنوب شرقی . در آن نقشه وارد شده است.

الفبای زبان ارمنی دارای ۳۸ حرف است که از نظر آواشناسی در دوران معاصر کمی محدودتر شده است. در نظام آوایی زبان ارمنی .واکه های دو و سه آوایی وجود دارند. نظام آواشناسی آن شامل سیستمهای سه مرحله ای همخوان واج های انسدادی و انفجاری و بی واک در پنج ردیف: دالبی، نرم کامی، دندان، لب و دندانی انفجاری، سایشی و سیستم زوجی واجهای مشابه دالبی، سایشی لثوی، سایشی برگشته، نرم کامی و سیستم یک مرحله ای واجهای دالبی

خیشومی، لثوی خیشومی، لثوی کامی نزدیک شونده و لثوی کامی است. همچنین در زبان ارمنی تلفظ برخی از حروف برای افراد ناآشنا با مشکلاتی همراه است که آواشناسی کمک می‌کند تا در این شرایط سهولتی در تلفظ برای غیر ارمنی زبانان فراهم شود. بخشی از ذخیره واژگانی زبان ارمنی در فرهنگ اتیمولوژی. آکادمیسین آجاریان مورد تحقیق قرار گرفته و و ۱۵ هزار ریشه این زبانشناسی شده‌اند. براساس منبع مذکور زبانهای ایرانی با ۱۴۱۱ واژه بیشترین وام را به زبان ارمنی داده‌اند. از این تعداد ۹۹۶ واژه از فرس قدیم و پهلوی ۴۴۵ واژه از فارسی جدید برگرفته شده است. از مجموع این ارقام حدود ۵۳۰ واژه در زبان ارمنی معاصر کاربرد دارد که بخش اعظم آن در زبان فارسی فراموش شده است. از نامهای ایرانی نیز تعداد زیادی در زبان ارمنی رایج هستند که در زبان فارسی کاملاً منسوخ شده یا کاربرد محدود دارند. فرهنگهای معاصر زبان ارمنی دارای حدود ۲۲۰ هزار واژه هستند که بیشتر واژه‌ها و ترکیبهای جدید براساس امکانات موجود در زبان ارمنی ساخته یا ترجمه می‌شوند. ارمنی معاصر جزء زبانهای صرفی است و اسم در آن صرف شده و عناصر صرفی یا وجوه صرفی به شرح زیر ساخته می‌شوند:

۱- شکل مستقیم اسم

۲- ملکی

۳- از ی یا اضافی

۴- بایی

۵- دری

فعل در این زبان دارای ۵ وجه است که هرکدام زمانهای ویژه‌ای دارند. وجه اخباری شامل هفت زمان، وجوه آرزو و تمنا، التزامی و شرطی هر کدام شامل دو زمان و وجه امری نیز شامل یک زمان هستند. صفت در زبان ارمنی کهن صرف می‌شده است اما در ارمنی معاصر این حالت را ندارد و همین که صرف شد به منزله اسم تلقی می‌گردد. صفت در این زبان درجات مطلق، تفصیلی و عالی دارد. صفتهایی که مکمل باشند، گروه دیگری از اقسام سخن را تشکیل می‌دهند. در زبان ارمنی معاصر تنها حالات مفرد و جمع وجود دارد و مثنی اگرچه در زبان ارمنی میانه به طور محدود وجود داشته است اما امروزه کاربرد ندارد ولی در حالات خاص و محدود علامت تانیث به چشم می‌خورد.